

УДК 002.2(476)

Л.І. Доўнар, прафесар, канд. пед. навук
(БДУКМ, г. Мінск)

**ТЫПАЛАГІЧНЫЯ ПРЫКМЕТЫ І ПАДЫХОДЫ
ДА ВЫЗНАЧЭННЯ «БЕЛАРУСКАЙ
КНІГІ» Ў КАНТЭКСЦЕ СУЧАСНЫХ
ДАСЛЕДАВАННЯЎ КНІЖНАЙ КУЛЬТУРЫ**

Сучасная кніжная культура, якая з'яўляецца агульнасцю з'яў і працэсаў, звязаных з кнігай, што выступаюць у культуры і грамадстве ў дадзены час і ў дадзеным месцы [1], знаходзіцца сёння пад уплывам не толькі працэсаў глабалізацыі, але і глакалізацыі, калі нацыя імкнецца «максімізаваць ступень уключанасці дасягненняў культуры неглабальнага характару альбо каштоўнасці ў агульначалавечую культурную спадчыну» [2].

Аднак нярэдка працэсы маркіравання культурнай дзейнасці, а ў кніжнай сферы – асабліва, звязаныя з вялікімі цяжкасцямі, зацягваюцца, праходзяць пэўныя этапы сталасці і навуковага прызнання, як у выпадку з вызначэннем аб'ёму і зместу паняцця «беларуская кніга», якое абмяркоўвалася не адно дзесяцігоддзе, а канцэптually рашэнні былі прынятыя зусім нядаўна. Пра гэта можна меркаваць з наступнай заявы аўтарытэтных спецыялістаў Нацыянальнай бібліятэкі і Нацыянальнай кніжнай палаты Беларусі аб вырашэнні важных тэарэтычных пытанняў, звязаных з «нацыянальным дакументам» і «беларускім друкам»: «На сучасных навуковых асновах былі абгрунтаваны паняцці «нацыянальны дакумент», «беларускі друк» і інш. Да ліку здабыткаў беларускай кніжнай культуры пачалі адносіць цэлыя пласты літаратуры, якую раней разглядалі як замежную, напрыклад польскамоўныя і іншыя выданні. Завяршыўся на тэарэтычным узроўні вельмі складаны працэс ідэнтыфікацыі беларускага друку на працягу яго існавання як з'явы мультыэтнічнай, шматмоўнай і рознашрыфтавай. Новыя падыходы істотна пашырылі кола нацыянальных аўтараў і дакументаў» [3].

Пры разглядзе беларускай кнігі як універсуму нацыянальнай культуры, выяўленні яе найважнейшых феноменалагічных характарыстык кампраміснае рашэнне пытанняў «устаанаўлення сваіх» маркераў звязана з такой перспектыўнай даследчай катэгорыяй, як транскультурная стратэгія, асабліва

значнай у сферы агульнай культурнай і навуковай спадчыны розных народаў. «Применение этой стратегии, – як адзначаюць сучасныя філосафы, – позволит изучать культурное наследие, учитывая взаимную вовлеченность культур в единое культурное пространство » [4].

Тым не менш, кніжная культура, выступаючы своеасаблівай «транснацыянальнай прасторай», як пра тое сведчаць і заходне-еўрапейскія даследаванні ў галіне транснацыянальнай гісторыі кніг [5], не здымае і ўсё ж патрабуе вызначэння як прасторавай ідэнтычнасці (падстаў і межаў), так і больш глыбокага падыходу да разумення асаблівасцяў зместу паняцця нацыянальнай кнігі. У сувязі з гэтым узрастае навуковая важнасць метадалагічных падыходаў, якія раскрываюць адзінства разнастайнасці «ландшафту» кніжнай культуры, адлюстраванага ў прапанаванай мадэлі «колаў кніжнай культуры» Кшыштафа Міганя.

Аўтар вылучае наступныя тыпы кніжнай культуры, прадстаўляючы іх па чарзе: лакальны тып (адміністрацыйная адзінка) – першае цэнтральнае кола; рэгіянальна-краёвы – другое кола; нацыянальны (у т.л. уключаецца дыяспара) – трэцяе кола, транснацыянальны (агульнамоўная, -гістарычная, -рэлігійная або – дзяржаўная традыцыя) – чацвёртае кола, рэгіянальна-сусветны – пятае кола; усеагульны або сусветны – шостае завяршальнае кола [6]. Такім чынам, кожны тып кніжнай культуры мае як самастойнае поле існавання і даследавання (нібы ўнутры свайго кола), так і, з’яўляючыся «абкружаным» іншымі тыпамі культуры, узаемазвязаны з імі, складаючы адно цэлае прасторы і паняцця кніжнай культуры. Адпаведна, кожнае «ўнутранае кола» – тып кніжнай культуры – зведвае як унутраны, так і вонкавы ўплыў, а значыць, мае не толькі сінкрэтычны (або гетэрагенны), але і транскультурны характар.

Уласна сфера кніжнай культуры, уся разнастайнасць яе культурна-тыпалагічных ландшафтаў знаходзяцца, як вядома, таксама пад уплывам розных фактараў развіцця чалавечага грамадства (палітычных, рэлігійных, эканамічных, тэхналагічных, навуковых) – з аднаго боку, з другога боку, кніжная культура ўдзельнічае і аказвае ўплыў на развіццё соцыуму. У цэлым перад намі паўстае складаная агранізаваная, шматузроўневая і нелінейная структура кніжнай культуры. І дадзены прыярытэты разгортваецца ўжо на індывідуальным, лакальным узроўні пры характарыстыцы нацыянальнай кнігі.

Разглядаючы паняцце «беларуская кніга», мы таксама прыходзім да высновы, што і яно ў сваёй аснове мае дваістую прыроду: у ім злучыліся эндагенныя і экзагенныя рысы развіцця беларускай кнігі, замацаваныя перш за ўсё ў мове і пісьме, а значыць, і ў кніжнай культуры. Захаванне і развіццё традыцыйнай беларускай кірылічнай кнігі было ўзаемазвязана з такой з’явай як семіятызацыя, калі пад уздзеяннем знешніх фактараў для перадачы беларускай мовы на пісьме і ў друку на пэўных гістарычных этапах пачынае прымяняцца розная графіка (арабская, лацінская, польская), што стварае аснову для новай знакавой рэальнасці беларускай кнігі, спецыфічную і выключную толькі для яе.

Абедзве рысы (эндагенная і экзагенная) адлюстроўваюць у сваю чаргу сутнасныя прыкметы – мову і алфавіт, якія выкарыстоўваюцца пры вызначэнні паняцця «беларуская кніга». І гэта з’яўляецца толькі часткай адказу на пытанне, калі акрэсліваецца змест паняцця «беларускамоўная кніга», якое ўключае традыцыйную кнігу, перададзеную кірылічнай графікай або, як называў яе Вацлаў Ластоўскі, – «беларуская (крыўская) кніга», а таксама семіятызаваную кнігу, перададзеную прышчэпленай графікай: арабскай, лацінскай, польскай – на беларускай мове. Прымяненне таго ці іншага алфавіту для перадачы беларускай мовы, аднак, не было суцэльнай калькай гэтага алфавіту, а пэўнай яго адаптацыяй да перадачы беларускай мовы. Адсюль – беларускі арабскі алфавіт («беларуская арабіца»), беларускі лацінскі алфавіт («беларуская лацінка»), якія пачынаюць прымяняцца на тэрыторыі Беларусі з XVI ст.

Паняцце «беларуская кніга» можа ахопліваць таксама і кнігі, у якіх не ўжываецца беларуская мова, але яны створаны на тэрыторыі Беларусі (няхай гэта будуць часы Полацкага княства, Вялікага Княства Літоўскага, Рэчы Паспалітай, Расійскай імперыі, II Рэчы Паспалітай) [7] мясцовымі аўтарамі, майстрамі каліграфамі, друкарамі, мастакамі, переплётчыкамі і маюць асноўнае прызначэнне для распаўсюджвання на дадзенай тэрыторыі – геаграфічная прыкмета беларускага месца выдання (стварэння). У кнігах, выдадзеных на іншых мовах (не па-беларуску), найбольш праяўляецца іх полікультурны, або транснацыянальны характар: яны выступаюць помнікамі кніжнай культуры адначасова розных народаў.

Праз раскрыццё зместу паняцця «беларуская кніга» (паводле В. Е. Лявончыкава [8]) з улікам цэлага комплексу (або сукупнасці)

сутнасных тыпалагічных прыкмет: мова (царкоўнаславянская, старабеларуская, лацінская, польская, беларуская, руская, іўрыт, ідыш, цюркская, арабская і інш.), пісьмо (кірылічнае, лацінскае, арабскае, габрэйскае і інш.), тэрыторыя (этнічная – у складзе іншых формаў дзяржаўнасці, нацыянальнай дзяржавы), аўтарства (русіны, літвіны, беларусы і інш.), прызначэнне (для насельніцтва Беларусі) выяўляецца феномен беларускай кнігі, паўстае адзіства разнастайнасці фіксаваных каштоўнасцей – універсум нацыянальнай культуры [9], а таксама культурна-гістарычны тып – «беларуская кніга» [10], устойлівасць якому надае менавіта глыбіня ідэнтыфікацыі (да індывідуальнага ўзроўню тэксту – пісьмо-графіка – і кантэксту – мова-змест) як пастаянная форма дыскурсу ў эвалюцыі кнігі і традыцый кніжнай культуры Беларусі.

Такім чынам, у складаным працэсе ідэнтыфікацыі беларускай кнігі і яе сутнасных тыпалагічных прыкмет павінны быць задзейнічаны новыя падыходы, што дазваляюць вызначаць «беларускую кнігу» як з’яву мультыэтнічную, шматмоўную і рознашрыфтавую. І адну з галоўных роляў у падобных навуковых даследаваннях адыгрывае прымяненне метадалогіі вывучэння тыпаў кніжнай культуры, а таксама транскультурнай стратэгіі, што паказваюць «беларускую кнігу» як своеасаблівы культурна-гістарычны тып.

Літаратура

1. Kultura książki / [Krzysztof Migoń] // Encyklopedia książki: w 2 t. / pod red. A. Żbikowskiej-Migoń i M. Skalskiej Zlat. – Wrocław: Wyd-wo Uniw. Wrocławskiego, 2017. – Т. 2. – S. 234–235.
2. Болотова, Ю. Г. Место и роль региональных и локальных культур Беларуси в глобализационных процессах современности [Электронный ресурс]. – Код доступа: <http://repository.buk.by/123456789/15936>. – Дата доступа: 26.10.2018.
3. Нацыянальная бібліяграфія і захаванне кніжнай спадчыны Беларусі / Т. В. Кузьмінч, Е. В. Иванова // Матэрыялы міжнароднага кангрэса «500 гадоў беларускага кнігадрукавання». XIII Міжнародныя кнігазнаўчыя чытанні (Мінск, 14–15 верасня 2017 г.): у 2 ч. – Мінск: НББ, 2017. – Ч. 1. – С. 23.
4. Дианова, В. М. Транскультурация как стратегия изучения культурного наследия: белорусские ландшафты // Першы міжнародны кангрэс беларускай культуры (Мінск, 5–6 мая 2016 г.): зб. матэрыялаў / гал. рэд. А. І. Лакотка; Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. – Мінск: Права і эканоміка, 2016. – С. 29–31.
5. Pour une histoire transnationale du livre / Martyn Lyons, Jean-Yves Mollier // Histoire et Civilisation du Livre. Revue internationale, VIII. – Genève: Librairie Droz S. A., 2012. – P. 9–20.
6. Кніжная культура – спроба акрэслення паняцця як навуковай катэгорыі / Кшыштаф Мігань; пер. з пол. Ларысы Доўнар // Беларуская кніга ў кантэксте сусветнай кніжнай культуры: гісторыя і сучаснасць: зб. навук. прац. – Мінск: Беларус. дзярж. ун-т культуры і мастацтваў, 2011. – [Вып. 3]. – С. 17–39.

7. Даніловіч, В. В. Дзейнасць вучоных Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі на сучасным этапе // Першы міжнародны кангрэс беларускай культуры (Мінск, 5–6 мая 2016 г.): зб. матэрыялаў / гал. рэд. А. І. Лакотка; Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. – Мінск: Права і эканоміка, 2016. – С. 46–47.

8. Лявончыкаў, В. Е. Беларуская кніга: падыходы да вызначэння зместу і аб'ёму паняцця // Беларуская кніга ў кантэксце сусветнай кніжнай культуры: зб. навук. арт.: [вып. 1] у 2 ч. / Беларус. дзярж. ун-т культуры і мастацтваў. – Мінск, 2006. – [Вып. 1], ч. 2. – С. 204–209.

9. Доўнар, Л. І. Беларуская кніга як універсум нацыянальнай культуры // Беларуская культура ва ўмовах глабалізацыі: матэрыялы навуковай канферэнцыі, прысвечанай 35-годдзю БДУКМ (3 снежня 2010 г.): у 2 т. / рэдкал.: М. А. Мажэйка (старшыня) [і інш.]. – Мінск: Беларус. дзярж. ун-т культуры і мастацтваў, 2011. – Т. 2. – С. 92.

10. Довнар, Л. И. Белорусская книга в контексте типологии книжной культуры: некоторые замечания и уточнения // Современные проблемы книжной культуры: основные тенденции и перспективы развития = Modern Problems of Book Culture: материалы IX Международного научного семинара (Москва, 24–25 окт. 2018 г.): в 2 ч. / сост. Л. А. Авгуль, Д. Н. Бакун. – Минск: ЦНБ НАН Беларуси; Москва: ФГБУ науки Научный и издательский центр «Наука» РАН, 2018. – Ч. 1. – С. 165–170.

УДК 655.15 (476.6)

С. А. Орлюк, филолог, библиограф
(ГУК ГОНБ им. Е. Ф. Карского, г. Гродно)

КНИЖНАЯ КУЛЬТУРА И ЧАСТНЫЙ ПОЛИГРАФИЧЕСКИЙ БИЗНЕС: ГРОДНЕНСКОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО «ЮРСАПРИНТ»

Типографское искусство – сегмент книжной культуры, социальные институты которой наряду с книгоиздательством составляют книжная торговля, библиотеки и библиография.

Возникновение первого печатного издания на Гродненщине датируется 1567 годом, в Гродно печатное дело активно развивалось со 2-й половины XVIII века.

Сегодня в Гродно действует ряд издательско-полиграфических предприятий: издательства, типографии, организации, оказывающие полиграфические услуги, в т.ч. редакционно-издательские подразделения вузов, специализирующиеся на выпуске научной и учебно-методической литературы. Издательской деятельностью занимается и областная научная библиотека им. Е. Карского.